

Київський університет імені Бориса Грінченка

Факультет суспільно-гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

Олексій ЖИЛЬЦОВ
2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ: ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ І ПРАВА

для студентів

спеціальність 033 «Філософія»

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

освітня програма 033.00.01 «Філософія»

Київ – 2023

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛНИЦЬКОГО
Ідентифікаційний код 02150254
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Протокол № 30/4/23

(підпис) (прізвище, ім'я, по-батькові)
« 23 »

Розробники:

Горбань Олександр Володимирович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та релігієзнавства

Викладачі:

Горбань Олександр Володимирович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та релігієзнавства

Мартич Руслана Василівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та релігієзнавства.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри філософії та релігієзнавства Факультету суспільно-гуманітарних наук

Протокол від 21 лютого 2023 року № 7

Завідувач кафедри д. філос. н., проф. Іван ОСТАЩУК

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми

21.02.2023 р.

Гарант освітньої (професійної/наукової програми)

 Ярослав ПАСЬКО

Робочу програму перевірено

21.02.2023 р.

Заступник декана Віталій ЗАВАДСЬКИЙ

Пролонговано:

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____
на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____
на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____
на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____

© Горбань О.В., 2023 р.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	дисципліна, яка забезпечує формування спеціальних (фахових) компетентностей обов'язкової частини НП	-
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	3 / 90	
Курс	2	-
Семестр	4	-
Кількість змістових модулів з розподілом:	3	
Обсяг кредитів	3	-
Обсяг годин, в тому числі:	90	-
Аудиторні	42	-
Модульний контроль	6	-
Семестровий контроль	5	-
Самостійна робота	37	-
Форма семестрового контролю	Комплексний екзамен	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – філософська рефлексія сутності та основних положень світової та вітчизняної філософської думки стосовно політики та права, їх генези, тенденцій формування та розвитку політичних та правових парадигм; розуміння суті основних політико-правових ідей, доктрин та концепцій, що формувались протягом цивілізаційного розвитку людства, вироблення уміння аналізувати й узагальнювати події та явища в житті суспільства в контексті політичної та правової онтології, антропології та аксіології.

Дисципліна спрямована на формування таких фахових (професійних) програмних компетентностей освітньої програми підготовки:

СК 08 – здатність оперувати філософською термінологією;

СК 09 – Здатність застосовувати в професійній діяльності філософські методи та підходи;

СК 10 – Здатність аналізувати та коментувати літературу з філософської, соціокультурної та загальнонаукової проблематики;

СК 11 – Здатність застосовувати в професійній діяльності знання про засади, розвиток і сучасний стан наукового та гуманітарного знання;

СК 13 - Здатність брати участь у наукових та прикладних дослідженнях у галузі філософії.

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН 02 Розуміти розмаїття та специфіку філософських дисциплін;

ПРН 04 Аналізувати та коментувати літературу з філософської, соціокультурної та загально гуманітарної проблематики;

ПРН 08 Мати обізнаність у головних філософських методах та підходах;

ПРН 10 Мати навички реферування , систематизованого огляду та порівняльного аналізу філософської та загальнонаукової літератури;

ПРН 11 Вміти аналізувати міркування та робити ґрунтовні смислові узагальнення, висновки;

ПРН 12 Вміти викладати власні міркування послідовно, логічно, систематизовано та аргументовано;

ПРН 13 Критично оцінювати власну позицію та знання;

ПРН 16 Вміти застосовувати загальнонаукові, гуманітарні та філософські знання в різних сферах;

ПРН 17 Мати навички участі у наукових та прикладних дослідженнях у галузі філософії;

ПРН 18 Ефективно працювати з інформацією, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати та систематизувати.

4. Структура навчальної дисципліни
Тематичний план для денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	У с ь о г о	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна:					Самості йна робота
		Лекц ії	Семі нари	Прак тичні	Лаб ора тор ні	Інд иві дуа льн і	
Змістовий модуль I. Політика і право як об'єкти дослідження практичної філософії							
Тема 1. Поняття і сутність філософії політики та права	9	2	2	-	-	-	5
Тема 2. Співвідношення політики і права	9	2	2	-	-	-	5
Модульний контроль	2						
Разом за змістовим модулем 1	20	4	4	-	-	-	10
Змістовий модуль II. Філософська рефлексія політики							
Тема 3. Політична онтологія	11	2	-	4	-	-	5
Тема 4. Політична гносеологія та епістемологія	11	2	-	4	-	-	5
Тема 5. Політична антропологія та праксеологія	11	2	-	4	-	-	5
Модульний контроль	2						
Разом за змістовим модулем 2	35	6	-	12	-	-	15
Змістовий модуль III. Філософська рефлексія права							
Тема 6. Правова онтологія	8	2	-	2	-	-	4
Тема 7. Правова антропологія	10	2	-	4	-	-	4
Тема 8. Правова аксіологія і юридична етика	10	2	-	4	-	-	4
Модульний контроль	2						
Разом за змістовим модулем 3	30	6	-	10	-	-	12
Семестровий контроль	5						
Усього годин	90	16	4	22	-	-	37

5. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Політика і право як об'єкти дослідження практичної філософії

Тема 1. Поняття і сутність філософії політики та права

Філософсько-світоглядні засади осмислення політичної реальності. Найважливіші функції філософії на терені політики — світоглядна, теоретико-пізнавальна та методологічна. Відмінність у тлумаченнях суспільної ролі політики. Політика як цілісна сфера людського життя. Обґрунтування необхідності філософії права. Категоріальний апарат філософії права. Філософське осмислення і наукове пізнання права: предмет, метод, задачі та функції філософії права. Головні питання філософії права: підстави справедливості та її критерії; межі нормативної сили права; природа і функції позитивного права.

Тема 2. Співвідношення політики і права

Становлення та розвиток взаємодії права та політики. Держава як правова корпорація. Взаємозалежність держави і права. Форма цього взаємозв'язку значною мірою характеризує політичний режим і сутність держави. Політика і право як взаємозалежні сфери громадського життя. Взаємини права і політичної держави двосторонні: держава санкціонує й конструює систему права, роблячи її публічною, загальнообов'язковою, загальною, причому її порушення спричиняє застосування заходів державного впливу, а з іншого боку, сама держава підтримується й забезпечується правом. Спільність політики і права - вони є регулятивними, взаємозалежними системами суспільства. Розходження між політикою і правом виникає в різниці між політичною і адміністративно-правовою сферами керування. Варіанти взаємодії політики та права. Підпорядкування політикою права. Абсолютизація права й приписування йому нереальних можливостей. Збереження розумної взаємодії політики й права: збіг курсу демократичних реформ і завдань формування правової держави.

Змістовий модуль 2. Філософська рефлексія політики

Тема 3. Політична онтологія

Сутність та походження політики. Функціональні (метаісторичні) та кон'юнктурні цілі політики. Буття влади. Співвідношення політичної, інтелектуальної та духовної влади. Легалізація та легітимація влади. Філософсько-політична природа влади та справедливості. Політичний час. Політичний простір. Хронополітика і геополітика як напрямки інтегративних досліджень. Циклічна та лінійна моделі політичного часу. Часові та просторові горизонти політики, політичного прогнозування та планування. Сутність перехідних ситуацій.

Тема 4. Політична гносеологія та епістемологія

Політична гносеологія. Знання і пізнання. Предмет і метод політичної епістемології.

Політика як світ невизначеності. Політична наука та сучасна загальнонаукова парадигма. Поняття політичного знання. Можливості та межі політичного знання. Пояснення у політичній науці. Розуміння у політичній науці. Евристичний потенціал політичних досліджень.

Тема 5. Політична антропологія та праксеологія

Політична антропологія. Людина як предмет політичної антропології. Принцип політичної антропології. Людина як суб'єкт і об'єкт політики. Конфлікт між політичною та економічною людиною. Міфологеми "нова людина" та "надлюдина". Інтерактивність сучасної політики. Феномен колективної волі. Формальний та неформальний принцип у політичному самовизначенні людини.

Політична праксеологія. Теорія політичної дії. Соціокультурні протиріччя сучасного суспільства. Політичні субкультури. Афективні, когнітивні та оціночні орієнтації у політичних діях. Інформаційно-політичні технології за умов "відкритого суспільства". Мультикультуралізм. Теорія конфлікту цивілізацій. Сутність, методи та цілі соціальної інженерії. Основи методології управління ризиками у політиці. Методологія політичного прогнозування. Політичні ризики соціальної інженерії за умов глобалізації.

Змістовий модуль 3. Філософська рефлексія права

Тема 6. Правова онтологія

Специфіка правової онтології в порівнянні з філософською онтологією. Зміст правової онтології, її місце в системі філософії права. Духовні, культурологічні, економічні та соціальні передумови виникнення і становлення права. Право як феномен культури. Світоглядна, аксіологічна, регулятивна та цивілізаційна функції права. Місце та роль права в становленні цивілізації. Розмаїття цивілізацій та відповідних правових систем. Релігійно-правові системи в культурно-історичному процесі.

Право, правовідносини, правосвідомість на різних етапах історичного процесу. Особливості взаємодії і відносна самостійність правосвідомості та суспільного буття. Буття соціуму і буття права. Часове та просторове буття права. Єдність у праві минулого, сучасного, майбутнього.

Правова реальність як форма здійснення ідеї права. Ідея права, норма права та правове життя як рівні правової реальності. Свобода, справедливість, рівність як основні характеристики змісту ідеї права. Правова дійсність як єдність сутності та функціонування права. Форми буття права. Право як: закон, припис, норма. Співвідношення права і закону як проблема правової онтології. Позитивне і природне право. Протиправний закон і неправове законодавство як ігнорування ідеалу свободи, рівності, справедливості.

Система суспільних відносин як предмет права та законодавства. Фактори впливу та генеза права в культурно-історичному процесі. Свобода особистості важлива умова існування права. Мораль, моральність – одна з передумов виникнення права. Мораль як джерело права.

Правова, моральна, економічна субстанційність держави і права. Взаємозв'язок права як міри свободи окремих індивідів, родини, громади, громадянського суспільства та як

міри свободи державно-організованого народу. Можливість і дійсність реалізації права в межах держави. Ідея народного суверенітету. Громадянське суспільство як форма реалізації ідеї народного суверенітету. Взаємозв'язок і конкуренція народного і державного суверенітетів. Компроміс як необхідний елемент законотворчості. Законодавство як результат компромісу між різними соціальними силами суспільства. Національний, стратний, кастовий, класовий елемент у законодавстві. Майбутнє цивілізації та права.

Тема 7. Правова антропологія

Вплив філософської антропології на розвиток правової думки. Поняття правової антропології, її місце в системі філософії права. Специфіка правової антропології у порівнянні з філософською антропологією. Конституруючі (основні) питання правової антропології. Антиномія: «образ людини» та «образ права».

Поняття особистості. Філософія про відносини між особистістю і суспільством. Природа людини і право. Антропологічні основи права. Концепція множинності сутності людини та її наслідки. Відособлення особистості від суспільства в процесі його розвитку як першоджерела права. Людиномірність права. Гуманізм як принцип права. Право і воля людини як її влада над собою, своїми почуттєвими потягами та бажаннями. Структура особистості. Правовий суб'єкт.

Теорія природного права як підґрунтя філософсько-правового розуміння прав людини. Поняття, сутність та структура прав людини. Права людини як нормативна форма взаємодії індивіда, суспільства і держави. Права і свободи людини і громадянина як досягнення розвитку людства. Інститут прав людини та його генеза в культурі. Три рівні прав: невідчужені права людини, соціально-групові, державно-національні. Права людини як моральні критерії правопорядку. Статус прав людини як критерію легітимації правових інститутів. Права людини як засіб об'єктивації простору особистої автономії. Зміст «природних», «священних», «невідчужуваних» прав людини. Обґрунтування цінності прав людини.

Конституційне визнання особистості та людського життя як мета державної політики. Право як засіб досягнення рівності та справедливості. Свобода і юридична відповідальність: суспільний та індивідуальний виміри. Гуманізм і проблема покарання. Юридичний механізм забезпечення прав людини (Конституція, нормативні акти, юрисдикційні органи).

Межа влади держави над людиною. Поняття правової, світської та суспільної держави у класичній філософії права. Право громадянина на необхідний захист від держави у класичній філософії права. Право громадянина на необхідний захист від держави. Теорія суспільного договору. Держава, її інституції як менеджер найнятий громадянським суспільством та людиною.

Теорія «громадянського суспільства». Співвідношення громадянського суспільства та правової держави. Поняття перехідного суспільства. Філософське осмислення сучасного правового стану суспільства. Суб'єкти громадянського суспільства. Людина як елемент громадянського суспільства.

Тема 8. Правова аксіологія і юридична етика

Цінність як центральне поняття філософської аксіології. Основний критерій цінності. Суб'єктивна сторона і об'єктивний характер цінності. Правова аксіологія: історія

виникнення, основні поняття та принципи. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права: 1) аксіологічний онтологізм і трансценденталізм; 2) аксіологічний плюралізм і релятивізм; 3) напрямок «помірного релятивізму цінностей». Право як утвердження цінностей в життя суспільства.

Людина – головна цінність суспільства. Загальнолюдські цінності як цілі права. Життя, гідність, власність, свобода, рівність, справедливість як загальнолюдські та правові цінності. Система цінностей та їх відображення у праві. Людське життя як цінність. Діалектика життя окремої людини та існування суспільства загалом. Потреба людини у гідному житті. Аксіологічний аспект гідності. Прагнення людини до захисту власної гідності як прояв її духовної природи.

Власність як похідна прагнення до життя. Прагнення людини до власності як прояв її тілесної природи. Основні форми власності. Власність і право власності, приватна власність і право приватної власності як категорії аксіології права.

Свобода як цінність, що випливає з гідності. Основні концепції свободи та їх соціальне підґрунтя. Натурфілософська і анархічна трактовка свободи. Свобода як можливість вибору. Свобода як пізнана необхідність. Свобода і відповідальність, діалектичні зв'язки між ними. Правові методи утвердження свободи і відповідальності у житті суспільства.

Справедливість і рівність як категорії правової аксіології. Структура справедливості. Історія та сучасні концепції справедливості. Антиномії справедливості й антиномії права. Норма права і проблема належно-ідеального. Процедура оцінювання права. Належне і норма права в неокантіанстві та нормативізмі. Загальне благо як моральна і правова цінність. Ціннісні орієнтації особистості як найважливіші елементи її внутрішньої структури. Правовий ідеал.

Поняття про інструментальну (службову) цінність права. Власна цінність права як методу цивілізованого вирішення конфліктів у суспільстві.

Класифікація цінностей у політико-правовій галузі. Індивідуалістсько-конкуренційні, групово-кооперативні, колективістські та корпоративні цінності.

Умови виникнення й призначення професійної етики. Поняття професійної етики. Професійна етика як самостійна галузь етичної науки. Професійна мораль як предмет вивчення професійної етики. Види професійної етики та їх гуманістична спрямованість. Єдність етики і права. Місце етики у юриспруденції. Структура, види і норми юридичної етики. Джерела юридичної етики.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1 Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лекції	1	2	2	3	3	3	3
Відвідування семінарських занять	1	2	2	-	-	-	-
Відвідування практичних занять	1	-	-	6	6	5	5
Робота на семінарському занятті	10	2	20	-	-	-	-
Робота на практичному занятті	10	-	-	6	60	5	50
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10	-	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	2	10	3	15	3	15
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25
Виконання ІНДЗ	30	-	-	-	-	-	-
Разом		-	59	-	109	-	98
Максимальна кількість балів: 266							
Розрахунок коефіцієнта: $60/266=0.23$							

6.2 Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання.

Різновидами самостійної роботи є:

вивчення лекційного матеріалу;

самостійне опрацювання за відповідними темами окремих питань з навчальної дисципліни;

робота з рекомендованою основною і додатковою літературою;

підготовка доповідей, підготовка до обговорень за відповідними темами на семінарських заняттях;

підготовка творчих робіт (есе, виступу на конференції та ін.);

систематизація теоретичних та практичних знань перед модульними контрольними роботами та заліком.

Контроль виконання самостійної роботи відбувається при обговореннях на семінарах, при написанні модульних контрольних робіт, екзамен.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Бали
Змістовий модуль 1.		10	10
1	В контексті першої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
2	В контексті другої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5

Змістовий модуль 2.		15	15
3	В контексті третьої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
4	В контексті четвертої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
5	В контексті п'ятої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
Змістовий модуль 3.		12	15
6	В контексті шостої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	4	5
7	В контексті сьомої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	4	5
8	В контексті восьмої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	4	5
Разом		37	40

6.3 Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в електронному вигляді або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля.

6.4 Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- *Методи усного контролю:* індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, залік. *Методи письмового контролю:* модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, реферат.

- *Комп'ютерного контролю:* тестові програми.

- *Методи самоконтролю:* уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- систематичність відвідування занять;
- своєчасність виконання навчальних і індивідуальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних і індивідуальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності;
- виконання тестових завдань.

6.5 Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

1. Філософія політики та права в системі соціально-філософського знання.
2. Політична онтологія.
3. Політичний простір. Протяжність та дискретність політичного простору.
4. Механізми трансляцій політичних явищ у просторі.
5. Геополітика як вираження онтології міжнаціональних інтересів.
6. Фізичний та політичний час.
7. Есхатологізм у філософії політики.
8. Структурування часу (ідея "осьового часу" К. Ясперса).
9. Політичний детермінізм та випадковість у політиці.
10. Проблема політичної необхідності.
11. Свобода та відповідальність в політичній сфері.
12. Політична свідомість: індивідуальний та суспільний вимір.
13. Політична міфологія.
14. Особливості політичної мови сучасної України.
15. Політичне знання та пізнання.
16. Політична істина.
17. Політична антропологія.
18. Інформаційна нерівність та політичний гегемонізм.
19. Мультикультуралізм та політичні реалії поляризованого світу.
20. "Бунтуюча людина" А. Камю.
21. "Едипів ефект" та "парадокс раціональності" у політичній діяльності.
22. "Реалполітика" як складова частина політичного реалізму.
23. Предмет, об'єкт та функції філософії права.
24. Сутність та основні ознаки права як соціокультурного феномена.
25. Філософсько-правова думка Стародавнього Сходу.
26. Філософсько-правові ідеї епохи Античності.
27. Філософсько-правова думка Середньовіччя.
28. Філософсько-правові ідеї епохи Відродження (Н. Макіавеллі, Г. Гроцій, Ж. Боден).
29. Філософія права XVII-XVIII ст. (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза).
30. Філософсько-правові ідеї французького Просвітництва XVIII ст.
31. І. Кант як філософ права.
32. Філософія права Г. Гегеля.
33. Філософсько-правова думка в Україні в XIX-XX ст.
34. Неокантіанські концепції філософії права.
35. Неогегельянські концепції філософії права.
36. Теорія «чистого права» Г. Кельзена.
37. Екзистенціальна концепція філософії права (В. Майхофер, Є. Фехнер, Г. Кон).
38. Онтологічна концепція права Р. Марчіча.
39. Неопозитивістська концепція права (Г. Харта).
40. Пізнавально-критична філософія права (О. Вайнбергер, П. Колер, П. Штрассер)
41. Правова реальність та її структура.

42. Право, свобода, закон: їх взаємозв'язок.
43. Право та правопорядок.
44. Проблеми людини як правової істоти.
45. Правова антроплогія.
46. Цінності права та їх характеристика.
47. Право як свобода та відповідальність.
48. Правова реальність та специфіка її пізнання.
49. Мораль та право як загальні регулятори життєдіяльності людини.
50. Герменевтика та тлумачення законів.

6.6 Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
A	100-90
B	82-89
C	75-81
D	69-74
E	60-68
FX	35-59
F	0-34

7. Навчально-методична картка дисципліни

Разом: 90 год., із них: лекції – 16 год., семінарські та практичні заняття – 26 год., самостійна робота – 37 год., модуль. контр. – 6 год., семестровий контроль – 5 год.

Модулі (назви, бали)	Змістовий модуль 1. Політика і право як об'єкти дослідження практичної філософії (59 балів)		Змістовий модуль 2. Філософська рефлексія політики (109 балів)			Змістовий модуль 3. Філософська рефлексія права (98 балів)		
	1	2	3	4	5	6	7	8
Теми								
Лекції (теми, бали)	Тема 1. Поняття і сутність філософії політики та права (1 бал)	Тема 2. Співвідношен ня політики і права (1 бал)	Тема 3. Політична онтологія (1 бал)	Тема 4. Політична гносеологія та епістемологія (1 бал)	Тема 5. Політична антропологія та праксеологія (1 бал)	Тема 6. Правова онтологія (1 бал)	Тема 7. Правова антропологія (1 бал)	Тема 8. Правова аксіологія і юридична етика (1 бал)
Семінарські та практичні заняття (теми, бали)	Поняття і сутність філософії політики та права (11 балів)	Співвідношен ня політики і права (11 балів)	Політична онтологія (22 бали)	Політична гносеологія та епістемологія (22 бали)	Політична антропологія та праксеологія (22 бали)	Правова онтологія (11 балів)	Правова антропологія (22 бали)	Правова аксіологія і юридична етика (22 бали)
Самостійна робота	Самостійна робота до першої теми (5 балів)	Самостійна робота до другої теми (5 балів)	Самостійн а робота до третьої теми (5 балів)	Самостійна робота до четвертої теми (5 балів)	Самостійна робота до п'ятої теми (5 балів)	Самостійна робота до шостої теми (5 балів)	Самостійн а робота до сьомої теми (5 балів)	Самостійна робота до восьмої теми (5 балів)
Поточний контроль (вид, бали)	МКР 1 (25 балів)			МКР 2 (25 балів)			МКР 3 (25 балів)	
Семестровий контроль	Комплексний екзамен							

8. Рекомендовані джерела

Першоджерела

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності. К.: Наш формат, 2016. 440 с.;
2. Арон Р. Вступ до філософії історії. Есе про межі історичної об'єктивності. К.: Укр. Центр духовної культури, 2005. 580 с.;
3. Берк П. Нові підходи до історіописання. К.: Ніка-Центр, 2010. 368 с.;
4. Блок М. Апологія історії. К.: Laurus, 2018. 144 с.;
5. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.: у 3 т. К.: Основи, 1995–1998. Том 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. 543 с.; Том 2. Ігри обміну. 585 с.; Том 3. Час світу. 631 с.;
6. Вельш В. Наш постмодерний модерн. К.: Альтер-пресс, 2004. 328 с.;
7. Гейзинга Й. Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури. К.: Основи, 1994. 250 с.;
8. Гобсбаум Е. Вік екстремізму: Коротка історія XX віку, 1914–1991. К.: Вид. дім «Альтернативи», 2001. 543 с.;
9. Гобсбаум Е. Нації і націоналізм починаючи з 1780 р.: програми, міфи, реальність. К.: Укр. Центр духовної культури, 2010. 288 с.;
10. Грицак Я. Нариси з історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. К.: Генеза, 1996. 360 с.;
11. Даймонд Дж. Зброя, мікроби і сталь: Витоки нерівностей між народами. К.: КМ-БУКС, 2018. 512 с.; Даймонд Дж. Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються. К.: КМ-БУКС, 2019. 688 с.;
12. Даймонд Дж. Переворот. Зламні моменти в країнах, що переживають кризу. К.: КМ-БУКС, 2019. 464 с.;
13. Дейвіс Н. Європа: історія. К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2008. 1464 с.;
14. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К.: «Наш формат», 2020. 928 с.;
15. Джадт Т., Снайдер Т. Роздуми про двадцяте століття. Л.: «Човен», 2019. 384 с.;
16. Донцов Д. І. Історія розвитку української державної ідеї. К.: Т-во «Знання» України, 1991. 48 с.;
17. Еліаде М. Трактат з історії релігій. К.: Дух і Літера, 2016. 520 с.;
18. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. К.: Основи, 1993. 126 с.;
19. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера. Л.: Літопис, 2004. 720 с.;
20. Кислюк К. В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції: моногр. Х.: ХДАК, 2008. 288 с.;
21. Колінгвуд Р. Ідея історії. К.: Основи, 1996. 615 с.;
22. Ле Руа Ладурі Е. Коротка історія клімату: від Середньовіччя до наших днів. К.: Ніка-Центр, 2009. 144 с.;
23. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: у 2 т. К.: МАУП, 2007. Т. 1: Призначення України. 336 с.; Т. 2: Чорноморська доктрина; Чорноморський простір (атлас); Розподіл Росії. 392 с.;

24. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Центр досліджень історії України ім. П. Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету. К.: Дух і Літера, 2019. Т. 1. 632 с.; Т. 2. 624 с.;
25. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги. К.: Ніка-Центр, 2015. 388 с.;
26. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. К.: Ніка-Центр, 2002. 1112 с.;
27. Ніцше Ф. Про користь і шкоду історії для життя / Ніцше Ф. Народження трагедії. Невчасні міркування I–IV. Л.: Астролябія, 2022. 624 с.;
28. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. К.: Кліо, 2014. 272 с.;
29. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Х.: КСД, 2016. 496 с.;
30. Плохій С. Великий переділ: незвичайна історія Михайла Грушевського. К.: Критика, 2011. 600 с.;
31. Плохій С. Загублене царство. Історія «Русского мира» з 1470 року до сьогодні. Х.: Фоліо, 2019. 320 с.;
32. Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій. К.: Laugus, 2013. 440 с.;
33. Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: АртЕк, 1998. 728 с.;
34. Поппер К. Злиденність історизму. К.: Абрис. 1994. 192 с.;
35. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII–XX століть. К.: Либідь, 2022. 480 с.;
36. Рассел Б. Історія західної філософії. К.: Основи, 1995. 759 с.;
37. Рікер П. Історія та істина. К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. 396 с.;
38. Ріттер Й. Метафізика і політика. К.: Юніверс, 2011.;
39. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. К.: Port-Royal, 2001. 349 с.;
40. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Л.: Літопис, 2010. 358 с.;
41. Саїд Е. В. Орієнталізм. К.: Основи, 2001. 511 с.;
42. Складні питання історичної пам'яті у парадигмі діалогічності культур: кол. моногр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Білосток: Білоруське іст. т-во, 2019. 292 с.;
43. Сміт Е. Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. К.: К.І.С., 2004. 170 с.;
44. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. К.: Дух і літера, 2012. 624 с.;
45. Снайдер Т. Українська історія, російська політика, європейське майбутнє. К.: Дух і літера, 2014.;
46. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: у 2 т. К.: Основи, 1995. Т. 1. 1026 с.; Т. 2. 406 с.;
47. Тоффлер Е. Третя хвиля. К.: Всесвіт, 2000. 480 с.;
48. Українська історіософія (XIX–XX ст.): антологія: у 2 ч. / упоряд. Артюх В. Суми: Сумський державний ун-т, 2011. Ч. 1. 250 с.; Ч. 2. 271 с.;
49. Фергюсон Н. Еволюція грошей. Фінансова історія світу. К.: Наш Формат, 2017. 384 с.;
50. Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. К.: Наш Формат, 2018. 568 с.;
51. Фергюсон Н. Цивілізація: як Захід став успішним. К.: Наш Формат, 2017. 488 с.;

52. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. К.: Наш формат, 2018. 576 с.;
53. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття. К.: Book Chef, 2018. 416 с.;
54. Харарі Ю. Н. Homo Deus: людина божественна. За лаштунками майбутнього. К.: Book Chef, 2018. 512 с.;
55. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. К.: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 544 с.;
56. Цивілізація: структура і динаміка: моногр. / за заг. ред. І. В. Бойченка. К.: Купріянова О. О., 2003. 448 с.
57. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К.: УКСП «Видавництво “Орій” при УКСП “Кобза”», 1992. 230 с.;
58. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна — Росія — Польща. К.: Дух і Літера, 2013. 552 с.;
59. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — початку XVIII ст. К.: Laurus, 2012. 472 с.;
60. Янів В. Психологічні основи окциденталізму. Мюнхен: Вид-во УВУ, 1996. 205 с.

Підручники, наукова довідкова література

1. Бойченко І. В. Філософія історії: підруч. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. 723 с.;
2. Бойченко І. В., Бойченко М. І. Філософія історії: предмет, основи, напрями, детерміністські та ігрові концепції: навч. посіб. К.: КІБіТ, 1998. 85 с.;
3. Габрієлян О., Кальной І., Цветков О. Філософія історії. К.: Академвидав, 2010. 216 с.;
4. Глобалізація: [навч. посіб.]. К.: Амадей, 2007. 480 с.;
5. Горський В. С. Історія української філософії. К.: Наукова думка, 1996. 286 с.;
6. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Основи філософії: навч. посіб. Х.: Право, 2003. 352 с.;
7. Дойчик М.В. Філософія історії. Навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2010. 192 с.;
8. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003-2013.;
9. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Підруч. К.: Лібра, 1999. 488 с.;
10. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Л.: Львів. національний університет ім. І. Франка, 1999. 227 с.;
11. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: посібник для студентів іст. спеціальностей ун-тів. Л.: Паіс, 2007. 312 с.;
12. Зінченко В. В. Глобалізація і глобалістика: навч. посіб. Л.: Новий Світ-2000, 2014. 420 с.;
13. Історіографічний словник: навч. посіб. для студ. іст. ф-тів ун-тів / За ред. С. І. Посохова. Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. 320 с.;
14. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закладів / за заг. ред. Н. М. Хоми. Л.: Новий світ-2000, 2014. 766 с.;
15. Історія політичної думки України: підруч. / за заг. ед. Н. М. Хоми. Л.: Новий світ-2000, 2017. 632 с.;

16. Історія філософії: словник / за заг. ед.. В. І. Ярошовця. К.: Знання України, 2006. 1200 с.
17. Калакура Я. Українська історіографія: курс лекцій. К.: Генеза, 2004. 496 с.;
18. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. К.: ДрУк, 1999. 446 с.;
19. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. К.: Книга, 2005. 528 с.;
20. Лой А. М., Баумейстер А. О., Ящук Т. І. та ін. Основи практичної філософії: підруч. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2011. 531 с.;
21. Омельченко Ю.В. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії. Ілюстрований енцикл. довідник. К.: Ракша М.О., 2009. 296 с.;
22. Омельченко Ю.В. Філософія ХХ-ХХІ ст.: імена. Біогр. Словник. К.: Фенікс, 2011. 212 с.;
23. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства: навч. посібник. К.: Либідь, 2001. 360 с.;
24. Політологія: навч. енцикл. словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за заг. ед.. Н. М. Хоми. Л.: Новий світ-2000, 2014. 779 с.;
25. Предборська І., Ганаба С. Філософія історії: навч. посіб. К.: Університетська книга, 2019. 232 с.;
26. Русин М. Ю., Огородник І. В. та ін. Історія української філософії: навч. посіб. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 591 с.;
27. Трубочанінов С. В. Історична географія України: навч. посіб. / Кам'янець-Подільський національний ун-т ед. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. 192 с.;
28. Філософський словник / за ед.. В. І. Шинкарука. К.: Голов. ед.. УРЕ, 1986. 638 с.;
29. Філософія як історія філософії: підруч. / за ед.. В. І. Ярошовця К.: Центр учбової літ., 2010. 648 с.;
30. Ящук Т. І. Філософія історії: курс лекцій: навч. посіб. К.: Либідь, 2004. 536 с.

Англомовні джерела

1. Bentley J. H. Shapes of World History in Twentieth-Century Scholarship (Essays on Global and Comparative History). Washington, DC: American Historical Association, 1996. 34 p.;
2. Bunzl M. Counterfactual History: A User's Guide. *The American Historical Review*. Vol. 109, No. 3 (June 2004), Oxford University Press. pp. 845-858;
3. Christian D. Maps of Time: An Introduction to Big History. Berkeley: University of California Press, 2004. 642 p.;
4. Megill A. History, Memory, Identity. *History of the Human Sciences*. 1998. Vol. 11. № 3. P. 37–62;
5. Robertson R. Globalization: Time-Space and Homogeneity. London: Sage, 1995. 247 p.;
6. Sorell T. Experimental philosophy and the history of philosophy. *British journal for the history of philosophy*, 2018, 26 (5), pp.829-849;
7. The International Encyclopedia of Revolution and Protest: 1500 to the Present, vol. 1–8. Malden, Massachusetts, 2009;

8. The philosophy book. Big ideas simply explained. London, New York, Melbourne, Munich, and Delhi, 2011. P. 352.
9. The politics book. Big ideas simply explained. London, New York, Melbourne, Munich, and Delhi, 2013. P. 352;
10. Tucker A. Our Knowledge of the Past: A Philosophy of Historiography. Cambridge — N.Y., Cambridge Univ. Press, 2004